

Så og de øvrige proksimale dialogiske partikler

Lennart Westergaard

Abstract

In this paper, I analyse the Danish proximal dialogic particles, i.e. *nu*, *da* and *så*. I take as my starting point a discussion of the meaning of the particle *så* ('then'), after which I move on to propose an analysis of the common function of the proximal modal particles as specifying an utterance's *move potential*, that is, the sequential functions with which the utterance can be used. I argue that the proximal modal particles indicate that the utterance is to count as a reactive move in a conflict sequence.

Nøgleord

dialogiske partikler, proksimale partikler, Functional Discourse Grammar, træk (move), konflikt, dialog

1. Dialogiske partikler og proksimale partikler¹

I dansk har vi en række småord kaldet *dialogiske partikler*, hvoraf de fleste udtrykker en forventning om, hvordan modtageren vil reagere på ytringen, eller hvordan ytringen skal forstås i forhold til dialogen i øvrigt (Andersen 1982: 93-94; 86, jf. eksempler herunder). Udover typisk at være meget korte og tryksvage, kendetegnes de ved deres topologi, dvs. deres placeringsmuligheder:

1. Dialogiske partikler kan stå på de dialogiske partiklers plads i centralfeltet (umiddelbart inden øvrige sætningsadverbialer) (1)
2. Dialogiske partikler kan ikke stå i forfeltet (2)
(sml. fx Hansen & Heltoft 2011: 1062)

1 Jeg er taknemmelig over for værdifulde kommentarer fra Tanya Karoli Christensen, Eva Skafte Jensen og en anonym bedømmer.

Disse to kendetegn illustreres i (1) og (2) med den dialogiske partikel *jo*, der udtrykker, at man ikke forventer at blive modsagt:

- (1) Det bliver **jo** sikkert hyggeligt.
 (2) ***Jo** bliver det sikkert hyggeligt.

Blandt de dialogiske partikler kan man regne med flere forskellige subparadigmer, herunder de proksimale partikler, som består af *nu*, *da* og *så*. Semantisk analyseres *nu* og *da* som udtryk for følgende to betydningstræk:

1. at udtrykke en polyfon struktur, hvor talerens synspunkt er kontrasteret med en andens synspunkt (både *nu* og *da*), og
2. at udtrykke identificerbarhed af det pågældende synspunkt (ved *da*) eller ikke-identificerbarhed (ved *nu*) (Hansen & Heltoft 2011: 1055; sml. Andersen 1982: 80; David-
sen-Nielsen 1996: 290)

Det er det andet betydningstræk (identificerbarhed), der giver partiklerne deres navn: Er ytringen tæt på kommunikationen eller ej, metaforisk talt.

I Hansen & Heltoft (2011: 1056) eksemplificeres betydningstrækkene med følgende (her lettere tilpassede) eksempler:

- (3) A: Hvad har du brugt pengene på?
 B: Det skal jeg **da** ikke svare på.
 (4) B: Det skal jeg **nu** ikke svare på.

Ifølge denne analyse markerer B med *da* i (3), at der er et modsynspunkt til stede, som i dette tilfælde må tilskrives modtageren. Derudover markeres med *da*, at afsenderen mener, at modtageren bør have kendskab eller i hvert fald kunne slutte sig til dette synspunkt. Det er på dette punkt, at *da* er forskelligt fra *nu* i (4), som – ud over at markere, at der er et modsynspunkt – udtrykker, at dette synspunkt ikke forudsættes at være identificerbart for modtageren.

Placeres *nu* og *da* i forfeltet, kan de ikke længere tolkes som dialogiske partikler, men må tolkes som tidslige eller kohæusive adverbier:

(5) B: **Nu/da** skal jeg ikke svare på det.

I Hansen & Heltoft (2011: 1036-37) nævnes, at *så* er det neutrale valg blandt de proksimale dialogiske partikler. I en analyse af (6) påpeger forfatterne, at *så* fungerer som “en simpel udnævnelse af sætningen forud til at være en forudsat betingelse for det retoriske spørgsmål” (p. 1037):

(6) Kortet [et pendlerkort] er da dyrt nok i forvejen, skal man **så** straffes for at have glemmt et gyldigt kort hjemme? (Hansen & Heltoft 2011: 1036)

Denne vurdering af *så*'s bidrag vil jeg ikke sætte spørgsmålstegn ved. *Så* lader dog ikke til at have nogen dialogisk, men en kohæsiv funktion i dette eksempel, og derudover er samme betydning mulig ved placering i forfeltet:

(7) Kortet er da dyrt nok i forvejen, og **så** skal man straffes for at have glemmt et gyldigt kort hjemme?

Det betyder, at analysen af (6) er en analyse af det kohæsive adverbium *så* og ikke den dialogiske partikel. Ved at substituere de dialogiske partikler *nu* og *da* med *så* i den allerede introducerede kontekst fra (3) kan man dog se, at *så* findes som dialogisk partikel:

(8) A: Hvad har du brugt pengene på?
B: Det skal jeg **så** ikke svare på.

Lige som *nu* og *da* lader *så* her til at udtrykke en uenighed eller konflikt mellem A og B's ytring. Derudover får ytringen en indrømmende karakter: Der kunne være en anden proposition, som taleren mener, hun bør svare på. Denne læsning kræver et fokustryk. Dette punkt vender jeg tilbage til i afsnit 2.2. At vi her har at gøre med en dialogisk partikel ses ved, at placering i forfeltet ikke er mulig med samme betydning:

(9) B: **Så** skal jeg ikke svare på det

Den dialogiske partikel *så* har ikke nydt den store opmærksomhed i forskningen. Christensen (2007: 144) nævner, at *så* kan udtrykke argumentative betydninger, men uddyber det ikke. Durst-Andersen (1995) analyserer *så* i

imperativer, hvor *så* analyseres som partikel, der indsnævrer imperativens betydningspotentialer, en analyse, der overtages i grove træk i Hansen & Heltoft (2011: 1072), og som jeg vil afvise i afsnit 3.3.

Med denne artikel vil jeg først præsentere en semantisk analyse af den dialogiske partikel *så* (afsnit 2). Dernæst vil jeg diskutere den polyfoniteoretiske analyse af de proksimale partikler og komme med et forbedringsforslag (afsnit 3 og 4). Her vil jeg argumentere for en analyse af de proksimale partikler som operatører på træk-laget (*Move*) i sætningsmodellen fra *Functional Discourse Grammar* (FDG, Hengeveld & Mackenzie 2008: 50-60). Jeg vil argumentere for, at de proksimale partikler angiver, at ytringen skal tælle som et reaktivt træk i en konfliktsekvens, et konflikttræk. I afsnit 5 gives en opsummering.

2. Den dialogiske partikel *så*

I det følgende præsenteres først i 2.1. en analyse af en række autentiske eksempler på den dialogiske partikel *så*. I 2.2. fremsætter jeg min analyse af *så*'s kodede betydningsbidrag. I afsnit 2.3. afsluttes med nogle diakrone observationer.

2.1. Eksempler på den dialogiske partikel *så*

I følgende eksempel udtrykker Kathrine Lilleør, at hun er uenig i Naser Khaders synspunkt, men anerkender samtidig, at han har dette synspunkt. Forskellige mennesker har forskellige synspunkter, og *så* er med til at udtrykke, at afsenderen mener, at man ikke nødvendigvis behøver at enes. Hverken her eller i nogen af de følgende autentiske eksempler ville *så* kunne placeres i forfeltet med samme betydning:

(10) Naser: Det er da tro at tale om, at alle mennesker er lige uanset hudfarve, for eksempel.

Kathrine: Det synes jeg **så** ikke. Jeg synes, det er en holdning og en overbevisning, som mine børn selvfølgelig også får med.

(Neteksempel)

I følgende eksempel udtrykkes også en konflikt. Her lader *så* til at være med til at signalere, at afsenderen (i modsætning til de (øvrige)² personer i

2 Det er ikke helt entydigt, om det er journalisten, der beretter, eller om han lader Jens Kristian Lings komme til orde gennem dækket direkte tale.

lærerhjemmet) i lang tid havde troet, at Gud ikke ville sørge for den rigtige livsledsager, men indrømmer, at han altså gjorde det til sidst:

- (11) Jens Kristian Lings voksede op i et strengt indremissionsk lærerhjem ved Herning. Her hed det sig, at Gud nok skulle sørge for den rigtige livsledsager, når den tid kom. Det gjorde han **sa** også, omend sent.
(Neteksempel)

Af en lidt anden karakter er et eksempel som (12), et Facebook-opslag:

- (12) “Det kommer **sa** IKKE til at ske...!” råbte min 15 årige datter da jeg foreslog at hun kunne låne min gamle ridehjelme.
(Neteksempel)

Ytringen kan i hvert fald læses på to måder. Enten kan man læse ytringen således, at afsenderen udtrykker: ‘det kan godt være, du tror, jeg gerne vil låne din ridehjelme, men det kommer ikke til at ske’. I dette tilfælde accepteres (givetvis sarkastisk), at modtageren har et kontrasterende synspunkt. Ved at markere, at hun accepterer dette, udelukker datteren yderligere drøftelse af spørgsmålet. Hvis der (også) er tryk på *det*, udtrykkes følgende: ‘andre ting er jeg villig til at gøre, men ikke dette’. I begge tilfælde lader *sa* til at udtrykke en form for indrømmelse eller accept, samtidig med at der udtrykkes en konflikt. Enten indrømmes en kontrasterende proposition, eller det accepteres, at der er et kontrasterende synspunkt, dog igen uden at dette synspunkts rigtighed anerkendes.

I følgende eksempel diskuteres en ny mobiltelefon på et debatforum:

- (13) A: Det ser egentlig okay ud med den runde kamera ting.
B: Det synes jeg **sa** også. Men smag og behag er jo som bekendt meget forskellig.
(Neteksempel)

Med sin ytring i (13) lader B til at udtrykke noget i retning af ‘jeg er enig, men andre er ikke enige’.

2.2. *Den proksimale partikel så's betydning:*

Jeg mener, at *så* i ytringer, som de diskuterede, bidrager med følgende betydning:

1. *så*-ytringen signalerer en mulig konflikt, og
2. en kontrasterende propositions rigtighed indrømmes, eller det accepteres, at der er et kontrasterende synspunkt (uden at propositionens rigtighed anerkendes).

Den dialogiske partikel *så's* bidrag kan også parafraseres ved følgende koncessive struktur, hvor P er en kontrasterende proposition:

(14) det kan godt være, at P (eller: du mener P), men...

Parenteserne indikerer, at det både kan være en faktisk kontrast mellem to propositioner, og en kontrast mellem synspunkter. I (10) er det fx kontrasten mellem Kathrines og Nasers synspunkt: 'det kan godt være, du mener, at det er tro, men det synes jeg ikke'. Det anerkendes, at Naser har et divergerende synspunkt, mens synspunktets indhold afvises. I den læsning af (12), der udløses af tryk på *det*, er kontrasten af faktisk karakter. Der er en kontrast mellem ting, afsenderen er villig til at gøre, og ting, hun ikke er villig til at gøre.

Det er interessant, at *så* forudsætter, men ikke selv kan etablere en kontrastmængde. Den dialogiske partikel *så* lader nemlig kun til at være mulig i kontekster, hvor et andet element allerede etablerer kontrasten. Det kan fx være med negation som i (12) eller med en fokuskonstruktion, såsom fokustryk (15), her gengivet ved versaler, eller sætningskløvning (16):

(15) JEG synes **SÅ**, det giver fint mening.

(16) Det var **SÅ** Bo, der drak den sidste øl.

Denne restriktion kan også forklare, hvorfor *så* har en meget mere snæver distribution end *nu* og *da*. Ud af alle eksempler på anvendelse af de proksimale partikler i Hansen & Heltoft (2011) er det kun muligt at substituere med *så* i et enkelt eksempel, sml. (8). I modsætning til *så* kan den konflikt, *nu* og *da* udtrykker, relatere implikaturer og forudsætninger til hinanden. I

følgende eksempel relateres implikaturen af B's ytring til forudsætningen til A's ytring:

- (17) A: Skal vi ikke snart hjem?
 B: Bo har **da** bagt kage.

En forudsat eller impliceret proposition af A's ytring er bl.a. at 'der ikke er festligt, hyggeligt, rart el.lign.'. Dette er ikke i konflikt med den proposition, B udtrykker, men med en af dens implikaturer, nemlig bl.a. at 'når der er kage, er det rart at være her'. *Så* kræver derimod en proposition, der står i direkte kontrast til *så*-ytringens proposition. Derfor ville (18) være informationsstrukturelt upassende i en kontekst som (17), men kunne med *verumfokus*, dvs. emfatisk tryk på det finitte verbal med det formål at understrege propositionens sandhed, optræde i en kontekst som (19):

- (18) B: !Bo har **så** bagt en kage.
 (19) A: Skal vi ikke snart hjem? Der er jo ikke engang kage.
 B: Bo HAR **så** bagt kage.

2.3. Så som indblik i de proksimale partiklers historiske maskinrum

Jeg har en formodning om, at *så*'s begrænsninger skyldes, at det ikke er lang tid siden, at *så* er blevet omtolket som dialogisk partikel, og at partikelfunktionen derfor stadig kun findes i 'skiftekontekster' ("switch context", Heine 2002: 85). Skiftekontekster er et diakront begreb, der beskriver det fænomen, at en ny betydning som del af dens konventionaliseringsproces i en periode vil være begrænset til helt specifikke kontekster. For *så*'s vedkommende lader sådanne skiftekontekster til at kendetegnes ved at kræve et kontrastudløsende element. Her kan man altså se en dialogisk partikel, hvis semantiske omtolkning endnu ikke er blevet aktualiseret i særlig høj grad. Partiklen *så* ville i så fald tillade et indblik i de proksimale partiklers historiske maskinrum.

Hypotesen skal undersøges nærmere andetsteds, og jeg vil her nøjes med at påpege to iagttagelser, der støtter hypotesen: 1. Efter præsentationen af nærværende analyse har flere konferencedeltagere over 50 år påpeget, at de oplever den dialogiske partikel *så* som ny. 2. Ser man på et andet sprog med mange dialogiske partikler, nemlig tysk, kan man iagt-

tage en brug af *jetzt* ('nu'), der i høj grad minder om de proksimale partikler. *Jetzt* er blevet identificeret som dialogisk partikel i IMPERATIVER og INTERROGATIVER af Detges (2007). Jeg mener, at man også kan tale om en dialogisk partikel *jetzt* i DEKLARATIVER, som lader til at have de samme begrænsninger som *så*, hvad angår kontrastbetydningen. Følgende ytring er taget fra et diskussionsforum for veganere. Turen indeholder kun den citerede sætning, som ledsager et billede af en mælkechokolade med navnet *Very Fair Schokolade*.

- (20) Vollmilch finde ich **jetzt** nicht so fair.
'Sødmælk synes jeg så ikke er særligt fair.'

For mig at se udtrykker *jetzt* her samme betydninger, som *så* gør i min danske oversættelse. Alt efter placering af trykket kan det gengives som: 'det kan godt være, at producenten synes, chokoladen er produceret på en fair måde, men det synes jeg ikke', eller 'det kan godt være, at chokoladen er produceret på en fair måde mht. bøtnerne, men jeg synes ikke, at det er fair at bruge komælk'.

3. Problemer med den polyfoniteoretiske analyse

I denne del af artiklen vil jeg komme ind på, hvordan man skal forstå det, at de proksimale dialogiske partikler udtrykker 'konflikt', og diskutere den polyfoniteoretiske analyse af de proksimale dialogiske partikler. Jeg vil først påpege nogle distributionelle og syntaktiske iagttagelser, der udfordrer den traditionelle tilgang, inden jeg i afsnit 5 præsenterer mit alternativ, der tager højde for disse iagttagelser.

I polyfoni-teorien (fx Nølle 2017: 71) defineres synspunkter (=POV, *point of view*) således:

- (21) POV: [X] (JUDGE (p))

Et synspunkt forstås som en proposition, som er modificeret eller vurderet (fx epistemisk) af en kilde, diskursentiteten [X]. I den ånd skriver David- sen-Nielsen (1996: 307), der er den første til at analysere de dialogiske partikler med afsæt i polyfoniteorien, eksplicit, at de dialogiske partikler har propositioner i deres skopus.

Heltoft (2005: 95-98) og Hansen & Heltoft (2011: 1037-38) trækker også på den polyfoniteoretiske ramme, men argumenterer for, at de dialo-

giske partikler vedrører ”ytringsrammen”, fordi de forankrer synspunkter hos de ”lokutionære agenter”, dvs. vurderingen (altså ”JUDGE” i (21)) skal forankres i taleren eller (potentielle) samtalepartnere. Ytringsrammen har at gøre med den ”kommunikative tolkningsramme, markeringerne for illokutionær ramme” (Hansen & Heltoft 2011: 148). Dette går i den retning, jeg selv vil argumentere for i det følgende. Jeg mener dog, at det ikke er helt indlysende, hvordan synspunkter, som i hvert fald i den polyfoniteoretiske tradition må forstås som modificerede propositioner, og illokutionær ramme hænger sammen. Jeg er helt på linje med Heltoft (2005: 95), når han skriver, at de dialogiske partikler ”organise what I have called the interlocutionary structure of a dialogue” (i hvert fald de proksimale partikler), men jeg vil mene, at dette ikke direkte har noget med synspunkter at gøre.

Jeg mener, at min analyse kan bidrage til forståelsen af de proksimale partikler ved at tage højde for følgende tre iagttagelser, som uddybes herunder, og som i hvert fald i en traditionel polyfoniteoretisk ramme kun svært kan forklares:

1. de proksimale partikler er konceptuelt afhængige af illokutioner,
2. polyfonistrukturen er forskellig i deklarativer og interrogativer, og
3. forholdet mellem de proksimale partikler i INDIKATIV og IMPERATIV er uklart.

3.1. De proksimale partikler er konceptuelt afhængige af illokutioner

I det følgende vil jeg på baggrund af distributionsforholdene for de proksimale partikler i ledsætninger argumentere for, at de proksimale partikler er konceptuelt afhængige af illokutioner.

De proksimale partiklers distribution er helt upåfaldende i ledsætninger med egen illokution som fx non-restriktive relativsætninger:

- (22) Ane, som **da** altid glæder sig til brun sovs og kartofler, har jo slet ingen appetit i dag.

Derudover er distributionen forholdsvis upåfaldende, når matrixverbet er et ytringsverbum som *sig*:

(23) Bo siger, at han **da** altid glæder sig til brun sovs og kartofler.

I mange andre underordningskontekster lader proksimale partikler til at være påfaldende, problematiske eller helt uacceptable. Om ytringen bliver påfaldende afhænger af, om ledsætningen kan få påtvunget en semantisk omtolkning (engelsk: *coercion* 'tvang', Croft & Cruse 2003: 43), hvor ledsætningen tolkes som havende egen illokution. Dette er forholdsvis uproblematisk i kausale *fordi*-ledsætninger:

(24) A: Hvorfor var Ane sur?

B: Ane var sur, fordi der **da** ikke var noget brun sovs tilbage.

At ledsætningen faktisk får påtvunget en illokutionær værdi, ses ved, at *da* er ugrammatisk eller problematisk, hvis ledsætningens betydning er uforenelig med illokutionær betydning. Præsupponerede ledsætninger kan fx kun meget svært få påtvunget en illokutionær læsning:

(25) ?Det er trist, at der **da** ikke er mere brun sovs og kartofler tilbage.

En præsupponeret ledsætning fremsættes som ikke stående til diskussion. Derfor kan den ikke uden videre asserteres, da dette jo netop indebærer, at dens proposition står til diskussion.

En anden type kontekst, hvor de proksimale partikler ikke kan optræde uden videre, er i komplementsætninger til epistemiske prædikater:

(26) ?Det ser ud til, at der **da** ikke er mere brun sovs og kartofler tilbage.

En illokutionær læsning kan ikke eller kun dårligt fremtvinges: En illokution kan ikke være i skopus af et epistemisk prædikat, da et sådant kun kan indeholde propositioner.

Det er vigtigt at lægge mærke til, at denne distribution skyldes de proksimale partiklers betydning. Det er altså ikke syntaktiske egenskaber, som vedrører alle dialogiske partikler, der afgør distributionen.³ Evidentiale partikler, som entydigt må antages at have skopus over propositioner, idet de angiver videnskilden til denne (Boye 2012), har ikke denne distribution:

3 Selv sådanne syntaktiske generaliseringer skal jo helst kunne forklares.

(27) Det ser ud til, at der **vist** ikke er mere brun sovs og kartofler tilbage.

Sammenlign også forskellen på følgende sætninger, hvor det evidentielle *nok* i modsætning til det proksimale *da* kan optræde under det epistemiske prædikat i oversætningen:

(28) Jeg tror, at der **nok** ikke er mere brun sovs og kartofler tilbage.

(29) ?Jeg tror, at der **da** ikke er mere brun sovs og kartofler tilbage.

3.2. *Polyfonistrukturen er forskellig i deklarativer vs. interroger*

I polyfoniteorien skelner man mellem polyfonistrukturer og -konfigurationer (fx Nølke 2017: 54). Polyfonistrukturen angår kodningen af mulige synspunkter, mens polyfonikonfigurationen er den partikulære, kontekstbetingede tilskrivning af synspunkter. Siger man, at tilskrivningen af synspunkter er kodet, må den være konstant i alle ytringer, eller man må antage en polysem betydningsstruktur. Tilskrivningen af synspunkter er dog ikke konstant i forbindelse med forskellige slags illokutioner, om end den er systematisk (sml. Westergaard 2021: 182). Optræder de proksimale partikler i assertioner, vil synspunktet, der udtrykkes af sætningens ikke-modificerede proposition, blive tilskrevet taleren (30):

(30) Bo blev **da** sur.
 talers synspunkt: P ('Bo blev sur')
 NOGENs synspunkt: ikke-P ('Bo blev ikke sur')

Optræder de proksimale partikler derimod i interroger, vil synspunktet svarende til sætningens proposition blive tilskrevet andre:

(31) Blev Bo **da** sur?
 talers synspunkt: ikke-P ('Bo blev ikke sur')
 NOGENs synspunkt: P ('Bo blev sur')

Dette betyder, at man ikke kan nøjes med en beskrivelse, hvor synspunkt P tilskrives taleren.

Samme forhold ses ved en række andre polyfone elementer. Adverbiet *egentlig* har samme omvendning:

- (32) Bo blev **egentlig** sur.
 (33) Blev Bo **egentlig** sur?

Sådanne omvendinger af polyfonistrukturen lader således til at være en mere generel udfordring for den polyfoniteoretiske ramme.

Man kunne givetvis indføre en semantisk regel, der medførte, at polyfonistrukturer omvendtes i spørgsmål, men en sådan regel findes mig bekendt ikke i den polyfoniteoretiske ramme. Selv ved indførelse af en sådan regel, kunne man nok godt sætte spørgsmålstegn ved, i hvilken forstand synspunktets kilde så er kodet. Derudover indebærer det, at man så må tage stilling til, om det er assertionernes eller interrogativernes polyfonistruktur, der er den primære.

3.3. Forholdet mellem de proksimale partikler i indikativ og imperativ er uklart

Det tredje problem med den polyfoniteoretiske analyse af de proksimale partikler er, at forholdet mellem de proksimale partikler i INDIKATIVER og IMPERATIVER (som minimum) er uklart.

Ifølge Durst-Andersen (1995: 636-641) og Hansen & Heltoft (2011: 1070-72) indsnævrer de proksimale partikler IMPERATIVENS illokutionære potentiale. Det siges, at *nu* og *så* adresserer en ordres forudsætninger:

- (34) Kom **nu** videre med opgaven!
 (35) Kom **så** i gang!

Om *nu* siges fx, at det angiver følgende forudsatte kontekst: ”Afsenderen ønsker at modtageren skal udføre den beskrevne handling, og modtageren har ikke selv vilje til at udføre den.” (Hansen & Heltoft 2011: 1072) Durst-Andersen (1995: 641) mener, at *da* indsnævrer direktiven til ‘forslag’, mens det hos Hansen & Heltoft (2011: 1071) forlyder, at den indsnævrer direktiven til at udtrykke ‘accept’:

- (36) Tag **da** en kage til!

Ud over at jeg mener, at forholdet mellem partiklernes brug i indikativer og imperativer er uklart, er beskrivelserne af i hvert fald *nu* og *da* empirisk inadækvate: Ifølge Durst-Andersen (1995: 638) og Hansen & Heltoft (2011:

1070) indsnævrer *bare* imperativens betydningspotentialer til tilladelser. Denne vurdering kan jeg tilslutte mig. Hvis denne analyse er korrekt, ville det dog betyde, at kombinationen af proksimal partikel (i hvert fald *nu* og *så*) og partiklen *bare* skulle resultere i selvmodsigelser, da en ytring ikke kan være en tilladelse og en ordre på samme tid. Det er dog meget nemt at finde eksempler, hvor *bare* og de proksimale partikler optræder sammen:

- (37) Jeg mistede tålmodigheden, så min invitation blev anderledes, end jeg havde planlagt. “Kom **nu bare** med indenfor,” plaprede jeg.
(neteksempel)
- (38) I sidste uge har vi pakket mange varer ud fra Ib Laursen - det er interiør i alle afskygninger - puder, krukke, lysestager, snor, lys osv. kom **da bare** ind og se det (neteksempel)
- (39) »Kom **så bare** med det rally. Vi er klar«. (neteksempel)

Også uden *bare* kan *nu*, *da* og *så* optræde i andre former for direktiver end ordre eller accept. (40) er et råd, (41) en invitation, opfordring eller tilladelse og (42) en bøn:

- (40) tag **nu** en flaske vand med, hvis du skal ud at køre. (neteksempel)
- (41) Tag **nu** en småkage til, sagde præsten overtalende og tog selv en (KorpusDK)
- (42) Please, tag **nu** en vaccination (neteksempel)

Eksempel (43) med *da*, som er taget fra et debatforum, er det også svært at se, hvori præcist accepten ligger:

- (43) De lån som nævnes er vel nogen som ikke rigtig eksisterer. Tag **da** for Søren et 2,5 procent over 20 år. Det er det eneste rigtige.
(neteksempel)

I alle disse eksempler insisterer afsenderen på, at sagforholdet skal realiseres, men det er altså noget andet end en indsnævring af IMPERATIVENS betydningspotentialer. Jeg mener, at partiklerne i disse eksempler marke-

rer direktiverne som reaktive: Afsenderen forventer modvillighed, som partiklerne udtrykker en reaktion på. Hansen & Heltoft (2011: 1072) identificerer også 'modvillighed' som indekseret betydning ved *nu*, men i modsætning til dem mener jeg altså, at denne modvillighed er uafhængig af illokutionen og derfor ikke indsnævrer IMPERATIVENS betydningspotentialer, da man kan forvente modvillighed ved samtlige direktivtyper, også ved sådanne som er i modtagerens interesse. Denne forventning kan de proksimale partikler indekserer som illustreret i (37) – (42).

4. De proksimale partikler som markører for konflikttræk

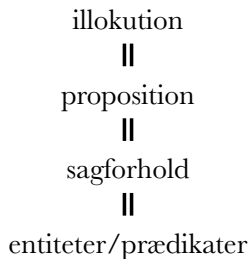
Ud over at analysen skal kunne gøre rede for traditionens intuition om, at de proksimale partikler udtrykker en form for konflikt, skal analysen kunne gøre rede for følgende punkter:

1. at de proksimale partiklers betydning er konceptuelt afhængig af illokutioner,
2. at polyfonikonfigurationen er systematisk, men ikke konstant på tværs af illokutioner, og
3. at partiklerne indeholder et reaktivt element

I det følgende vil jeg argumentere for, at de proksimale partikler angiver, at ytringen skal tælle som et reaktivt træk i en konfliktsekvens. Inden jeg kan præsentere den analyse, må jeg dog introducere to begreber.

4.1. Sætningens lagdeling og træk

En specialitet i funktionelle grammatikmodeller er modellen over sætningens lagdeling. Modellen varierer let fra forfatter til forfatter, men grundmodellen kan gengives således (sml. fx Engberg-Pedersen et al. 2019):

Figur 1: Sætningens lagdeling

Modellen gengiver, at indhold kommer i stadig mere komplekse ”lag”. Disse lag kan betragtes som helheder, der består af en operator og noget, der opereres på. Disse delkomponenter er altså indbyrdes relateret til hinanden i afhængigheds- og skopusforhold.

I modsætning til de hollandske modeller betragtes den danske model som en substansbeskrivelse (sml. fx Heltoft 2005: 98), dvs. det er en hypotese om den universelle indholdsmæssige substans, som så kan tilskæres på forskellige måder i de enkelte sprog. Man kan læse en række forskellige ting ud af modellen, men i denne forbindelse er to punkter væsentlige. På den ene side udstikker modellen rammerne for, hvordan de enkeltsproglige skopusforhold kan udmønte sig, og den kan da betragtes som en hypotese om nogle skopusmæssige universalier: Operatorer på lavere lag kan ikke direkte eller umiddelbart tage højere lag i deres skopus. Modellen specificerer fx, at propositionsoperatorer altid opererer under (dvs. er i skopus af) illokutionen. Hvor (45) er en mulig struktur for en ytring som (44), er (46) det ikke:

(44) Der er åbenbart en forskel mellem topologi og skopusrelationer.

(45) ‘assertion(åbenbart(proposition))

(46) ‘åbenbart(assertion(proposition))’

Med andre ord indfanger modellen det forhold, at en illokution ikke kan modificeres af *åbenbart*, i og med en illokution som så ikke kan være sand eller falsk, men er en handling.

På den anden side gengiver modellen også en konceptuel afhængighed: Højere lag forudsætter lavere lag. Ilokutioner forudsætter fx noget, man applicerer illokutionens kraft på. Man kan ikke have en assertion uden, at der er en proposition, manasserterer.

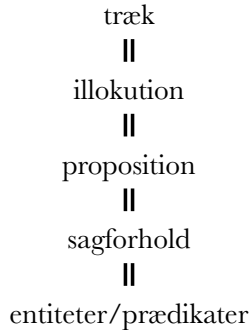
I *Functional Discourse Grammar* regner man med yderligere lag, bl.a. *træk* (*move*, Hengeveld & Mackenzie 2008, 50). Træk er et lag over illokutioner og defineres som:

“the largest unit of interaction relevant to grammatical analysis (...). In terms of its interpersonal status, a Move may be defined as an autonomous contribution to an ongoing interaction (...). More specifically, what is characteristic of a Move

is that it either is, or opens up the possibility of, a reaction.
 In other words, a Move has a perlocutionary effect.” (p. 50)

Der er flere grunde til, at definitionen er problematisk. En definition af *træk* som havende en perlokutionær effekt er fx problematisk, da perlokutionære effekter er et kendetegn ved illokutioner, og det derfor ikke siger særlig meget om forskellen mellem illokutioner og træk. Man kunne også sætte spørgsmålstegn ved, hvad præcist det vil sige at være ’autonom’, og hvordan dette hænger sammen med, at træk ’enten er eller åbner for muligheden af en reaktion’.

Jeg vil alligevel holde fast i begrebet og forstå det som *den sekventielle funktion af illokutionen*, dvs. hvordan illokutionen skal relateres til andre taleres bidrag. Man kan da udbygge modellen på følgende måde:

Figur 2: Sætningens lagdeling inklusive træk

Træk og illokutioner er således konceptuelt forskellige størrelser. Dette ses ved, at en og samme sekventielle funktion, fx et svar i en spørgsmål-svar-sekvens, sagtens kan varetages af forskellige illokutioner. Beder man om lov til noget, kan svaret fx udgøres af en assertion:

- (47) A: Må jeg godt tage en kage til.
 B: Det må du gerne.

eller en direktiv:

- (48) B: Ja, tag du bare en kage til!

Selv et spørgsmål kan udgøre et svar i en sådan spørgsmål-svar-sekvens:

(49) B: Hvorfor spørger du mig?

Svarets præcise karakter påvirkes selvfølgelig af ytringens øvrige indhold og illokutionen, men alle B-ytringer i (47) – (49) tæller ikke desto mindre som svar i spørgsmål-svar-sekvensen. En lignende påvirkning har man i øvrigt også fra fx propositionens side på illokutionen. Både (50) og (51) er assertioner, men på grund af forskelle i propositionens indhold er de assertioner af lidt forskellig karakter:

(50) Jeg har ondt i maven.

51) Bo har ondt i maven.

(50) er et subjektivt udsagn, og mange af de typiske træk, man forbinder med assertioner, er ikke aktuelle her, fx at det man asserterer, står til diskussion. Også i (52) og (53) indsnævres de typer af assertioner, ytringen kan bruges til, af propositionen, men det er ikke desto mindre to assertioner:

(52) Du er dum.

(53) Du er sød.

4.2. Proksimale partikler som instruks om, at ytringen skal tælle som reaktivt træk i en konfliktsekvens

I dette afsnit vil jeg argumentere for, at de proksimale partikler udtrykker en betydning, der angiver tolkningsrammen for træk-laget i figur 2. Jeg argumenterer for, at den konfliktbetydning, der er fælles for alle proksimale partikler, kan forstås som en instruks om, at ytringen skal tælle som et reaktivt træk i en *konfliktsekvens*.

I konversationsanalytiske tilgange (fx Pomerantz 1984) opererer man med 'uenighedssekvenser'. Ifølge Muntigl & Turnbull (1998: 227) og Gruber (1998: 447) består disse (som minimum) af tre træk:

1. en påstand
2. et anfægtende træk
3. en reaktion på det anfægtende træk

Figur 3: 'Uenighedssekvens' efter Gruber (1998: 447) og Muntigl & Turnbull (1998: 227)

Man kan dog godt sætte spørgsmålstegn ved, om man nødvendigvis må regne med en tre-træk-struktur: De første to træk er alene tilstrækkelige (og nødvendige) for at kunne tale om 'uenighed'. Det tredje træk kan i princippet betragtes som et indlejret nyt anfægtende træk:

1.		en påstand	<i>Det var en god koncert.</i>
2.	et anfægtende træk =	1. en påstand	<i>Sangeren sang nu lidt skævt.</i>
	2. et anfægtende træk		<i>Det gjorde han da ikke.</i>

Figur 4: To-træk-struktur af uenighedssekvenser

Så snart der er et anfægtende træk, kan man tale om en uenighedssekvens – om den så videreføres eller ej. Ofte har uenighedssekvenser en form for afslutning, fx en indrømmelse, men den er altså ikke definitiv for uenighedssekvenser (man kan jo sagtens være uenig uden at komme til enighed), og ikke væsentlig for analysen af de proksimale partikler.

Både Gruber (1998: 447) og Muntigl & Turnbull (1998: 227) taler om 'påstande' (hvh. *statement* og *claim*), når de taler om uenighedssekvenser. Det er for så vidt i overensstemmelse med engelsk (*disagree*) og dansk sprogbrug: Det er påstande, man er *uenig* om, ikke fx ønsker, hensigter el.lign.; hvis man tilbyder mig en øl, og jeg afslår tilbuddet, kan man næppe sige, at der er tale om *uenighed*. For at kunne beskrive de proksimale partikler adækvat, er vi dog nødt til at rykke et niveau op i abstraktionsgrad. Den konflikt, de proksimale partikler kan markere, vedrører nemlig ikke kun påstande, men også ønsker, når de proksimale partikler optræder i forbindelse med imperativer. Konfliktsekvenser med direktiver kan ikke uden videre indpasses i skemaet fra figur 3 eller 4, men den relevante type kunne gengives skematisk som i figur 5:

1. en direktiv
2. nægtelse af direktiv
3. gentagelse af direktiv

Figur 5: Konfliktsekvens med direktiver

- (54) Tag du en kage til.
 Nej tak!
 Tag **nu** en kage til!
 (sml. (37))

Et forslag kan også udløse sekvenser, hvor samtalepartnernes bidrag er i konflikt med hinanden:

- (55) Skal vi ikke danse?
 Jeg har **da** glemt mine dansesko.
 (sml. (12))

Et forslag indeholder forudsætninger, som man kan reagere på, men det er upassende at tale om påstande og uenighed her. Som en mere generel term vil jeg derfor tale om *konflikt* og om *konfliktsekvenser*. Det mere abstrakte konfliktsekvensskema kan gengives som i figur 6:

1. antecedenttræk
2. konflikttræk

Figur 6: *Konfliktsekvens*

Antecedenttrækket er ikke kendetegnet ved nogen særlige egenskaber, men bliver først til et antecedenttræk i det øjeblik, der reageres på det gennem et konflikttræk, og kombinationen af trækkene bliver udpeget som konfliktsekvens. Som diskuteret i forbindelse med figur 3 og 4 er sekvensen rekursiv: Et konflikttræk kan selv fungere som antecedenttræk i en ny konfliktsekvens.

Når jeg ovenfor skriver, at de proksimale partikler markerer en konflikt, mener jeg hermed altså mere præcist, at de angiver, at ytringen skal tælle som et konflikttræk, dvs. som et reaktivt træk i en konfliktsekvens. Denne betydning udtrykkes af hver enkelt af de proksimale partikler. Som jeg vil illustrere sidst i dette afsnit, kan antecedenttrækket være underforstået.

Denne konfliktbetydning er en betydning, der kommer oven i illokutionsbetydningen og er delvist uafhængig af den. I (56), som allerede blev omtalt tidligere, er *nu/da/så* med til at udpege, at samtalepartnerne befinder sig i en konfliktsekvens, mens DEKLARATIV markerer, at ytringen skal tælle som assertion:

- (56) A: Hvad har du brugt pengene på?
 B: Det skal jeg **nu/da/så** ikke svare på.

Pointen er, at de proksimale partikler har præcis samme funktion, når de optræder med en anden sætningsmodus, som fx INTERROGATIV:

(57) B: Skal jeg **nu/da** svare på det?

Da *så* som nævnt også udtrykker indrømmelse, er det uforeneligt med INTERROGATIV, men pointen kan illustreres med (58), hvor jeg også mener, at *så* og *nu* i udgangspunktet udtrykker samme betydning som i (56):

(58) A: Hvad har du brugt pengene på?
 B: Stop **så/nu** med at spørge!

I alle disse eksempler markerer de proksimale partikler, at B-ytringen står i konflikt med det forudgående.

Der er et par tilfælde, der kunne fremføres som problemer for min analyse. Proksimale partikler kan optræde i initiale ture og i monolog som i (59), (60) og (61), som gentager (11):

(59) Det er **da** lidt koldt herinde, er det ikke?

(60) (...) mens far forsøger at få en snak i gang med den lyshårede med fortænderne.
 Det ser **nu** ikke ud til at lykkes særlig godt, og da han vil made hende med et stykke medister, som han først selv har haft i munden, sparker mor ham over benet.
 (Jepsen 2011: 86)

(61) Jens Kristian Lings voksede op i et strengt indremissionsk lærerhjem ved Herning. Her hed det sig, at Gud nok skulle sørge for den rigtige livsledsager, når den tid kom. Det gjorde han **så** også, omend sent.
 (Neteksempel)

Problemerne kan dog forklares som projektion eller internalisering af konfliktsekvensen. Med andre ord er den monologiske sprogbrug i sådanne tilfælde afledt af den dialogiske kommunikation (sml. Humboldt 1828: 22). Afsenderen taler, som om der er en konfliktsekvens for at skabe visse retoriske effekter.

Min analyse indfanger de samme intuitioner som den traditionelle tilgang, nemlig konfliktbetydningen. Derudover kan den forklare, 1.

hvorfor de proksimale partikler forudsætter illokutioner: Som et lag over illokutioner er træk konceptuelt afhængige af de nedre lag, inkl. illokutionen. 2. Den kan forklare, hvorfor polyfonikonfigurationen er systematisk, men ikke konstant under forskellige illokutioner. Polyfonikonfigurationen afledes kontekstuelt gennem kombinationen af træk-betydning og illokution: Asserterer man noget, binder man sig selv til rigtigheden af den proposition, man fremsætter. Derfor må en fremsat proposition være afsenderens synspunkt. Ved helhedsspørgsmål angiver man, at sandhedsværdien for ytringens proposition er uafklaret. Der kan derfor ikke være et sammenfald mellem ytringens proposition og afsenderens synspunkt. Vil man alligevel tilskrive afsenderen et synspunkt, er den kontrasterende proposition et relevant bud, da den alligevel aktiveres kognitivt gennem spørgsmålet. 3. Analysen får forholdet mellem proksimale partikler i INDIKATIV og IMPERATIV til at fremstå klart og tillader en enkel generalisering over brugen af partiklerne i disse kontekster: De proksimale partikler markerer altid ytringen (uafhængigt af illokutionen) som et konflikttræk.

5. Sammenfatning

Jeg har haft to mål med nærværende artikel: 1. at give en analyse af den dialogiske partikel *så*, og 2. at analysere de proksimale partiklers fælles konfliktbetydning. Jeg har argumenteret for, at *så* udtrykker en konflikt, men at denne konflikt afdæmpes ved, at taleren indrømmer en kontrasterende proposition. Jeg har endvidere argumenteret for, at *så* semantisk lader til ikke at være fuldt integreret i de proksimale partiklers subparadigme, da *så* forudsætter, men ikke selv kan udtrykke kontrastbetydningen, og jeg har fremført den hypotese, at det skyldes partiklens alder: *Så* er først for nyligt blevet omtolket som dialogisk partikel, og den har derfor ikke haft den tid, der i dette tilfælde skal til, for at blive fuldt integreret i paradigmet.

Derudover har jeg med afsæt i træklaget i FDG argumenteret for at analysere de proksimale partikler som angivelse af, hvad slags træk ytringen kan bruges til. I den forbindelse har jeg diskuteret begrebet træk og uenigheds- og konfliktsekvenser. Jeg har argumenteret for, at konfliktsekvenser består af to træk (1. antecedenttræk og 2. konflikttræk) og er rekursive. Mht. konfliktbetydningen af de proksimale partikler har jeg argumenteret for, at de proksimale partikler markerer, at ytringen skal tælle som et konflikttræk.

Om forfatteren

Lennart Westergaard, cand.mag. i lingvistik, ph.d.-studerende i nordiske sprog, Språk- och litteraturcentrum, Lunds Universitet.

Litteratur

- Andersen, T. (1982): Modalpartikler og deres funktion i dansk. *Danske Studier*, 86-95.
- Boye, K. (2012): *Epistemic Meaning*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110219036>
- Christensen, T. K. (2007): *Hyperparadigmer. En undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*, ph.d.-afhandling, Roskilde: Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitetscenter.
- Croft, W., & D. Cruse (2004): *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803864>
- Davidson-Nielsen, N. (1996): Discourse particles in Danish. I: *Content, Expression and Structure. Studies in Danish Functional Grammar*. E. Engberg-Pedersen, M. Fortescue, P. Harder, L. F. Jakobsen, L. Heltoft (red.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 283-314. <https://doi.org/10.1075/slcs.29.11dav>
- Detges, U. (2007): Altfranzösisch *or* und deutsch *jetzt* in Fragen. I: *Romanische Syntax im Wandel*. E. Stark, R. Schmidt-Riese & E. Stoll (red.). Tübingen: Narr, 418-436.
- Durst-Andersen, P. (1995): Imperative frames and modality. *Linguist Philol* 18, 611–653. <https://doi.org/10.1007/BF00983300>
- Engberg-Pedersen, E., K. Boye & P. Harder (2019). *Semantik*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Gruber, H. (1998): Disagreeing: Sequential placement and internal structure of disagreements in conflict episodes. *Text & Talk*, 18(4), 467-504. <https://doi.org/10.1515/text.1.1998.18.4.467>
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. København & Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Syddansk Universitetsforlag.
- Heltoft, L. (2005): Modality and Subjectivity. I: A. Klinge, & H. Møller (red). *Modality. Studies in form and function*. London: Equinox, 81-101.
- Hengeveld, K. & J. L. Mackenzie (2008): *Functional Discourse Grammar. A Typologically-Based Theory of Language Structure*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199278107.001.0001>

- Humboldt, F. (1828): *Ueber den Dualis*. Berlin: Druckerei der Königlichen Akademie der Wissenschaften.
- Jepsen, E. (2011): *Kunsten at græde i kor*. København: Gyldendal.
- Muntigl, & Turnbull, W. (1998). Conversational structure and facework in arguing. *Journal of Pragmatics*, 29(3), 225–256. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(97\)00048-9](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(97)00048-9)
- Nølke, H. (2017): *Linguistic Polyphony: The Scandinavian Approach: ScaPoLine*. Leiden/Boston: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004341531>
- Laureys, G. (1982): 'Du ved jo da nok om det'. Nogle betragtninger over talestrategiske partikler. *Tidsskrift voor Skandinavistik* 3, 96–107.
- Pomerantz, A. (1984): Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/dispreferred turn shapes. I: J. Atkinson (red.), *Structures of Social Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 57-102. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511665868.008>
- Westergaard, L. (2021): Grammatikalisering af nu. Fra tidslig kontrast til polyfoni. *Ny forskning i grammatik* (28). <https://doi.org/10.7146/nfg.vi28.128790>